

הואיל משה

פרשת נצבים
שנת תשפ"א

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

אבל למ"ד תפלות כנגד תמידין תקנום י"ל דס"ל דילפינן מקרא ולעבדו בכל לבבכם, כדאיתא בספרי דברים (פרשת עקב פסקא מ"א) ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה, או אינו אלא עבודה ממש וכו' וכן בדוד הוא אומר תכון תפילתי קטורת לפניך וכו' עיי"ש, וכ"ה בריש תענית (דף ב.) ולעבדו בכל לבבכם איזהו עבודה שבלב זו תפלה עיי"ש, ונראה דמקרא אתינן לה דתפלה במקום קרבן, ומשו"ה כנגד תמידין תקנום ותפלה הוה מן התורה, ולפי"ז בהא קמפלגי דמ"ד תפלות אבות תקנום, ס"ל דחיוב תפלה רק מדרבנן, משא"כ למ"ד דכנגד תמידין תקנום ס"ל דחיוב תפלה מן התורה.

ולפי"ז י"ל דכל ענין תשלומין בתפלה לא שייך אלא למ"ד תפלה אבות תקנום, לדלידיה תפלה הוה מדרבנן ושפיר י"ל דחכמים תיקנו גם דין השלמה, משא"כ למ"ד דכנגד תמידין תקנום ותפלה הוה מה"ת, מסתברא דכמו לגבי קרבן אמרינן אם עבר זמנו בטל קרבנו ואין בקרבנות דין תשלומין, כמו"כ י"ל לענין תפלה עיי"ש בשפע חיים.

והיוצא לנו מזה דאי ס"ל תפלה מה"ת ותפלות כנגד תמידין תקנום אז אמרינן דלא מהני תשלומין, משא"כ אי ס"ל דתפלה מדרבנן ותפלות אבות תקנום, י"ל דתשלומין מהני לתפלה.

ואיתא במסכת קידושין (דף כ"ג:), אמר רב הונא בריה דרב יהושע, הני כהני (לענין הקרבת קרבנות) שלוחי דרחמנא נינהו, דאי סלקא דעתך שלוחי דידן נינהו מי איכא מידי דאנן לא מצי עבדינן ואינהו מצי עבדי עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה דאמר) דבמסכת נדרים (דף ל"ה:) מיבעיא ליה להגמ' אי כהני שלוחי דידן נינהו או שלוחי דרחמנא, ולא איפשטא האיבעיא, ולמה לא פשטוה מהא דר"ה בריה דרב יהושע עכ"ק.

ובספר בנין שלמה על הרמב"ם הל' תפלה (פ"א-ה"א) כתב לתרץ קושית התוס' הנ"ל, דהנה במסכת קידושין (שם) פריך הגמרא על ר"ה בריה דרב יהושע, ולא, הא עבדא דאיהו לא מצי מקבל גיטיה ושליח מצי משוי, ומשני, ולא היא, ישראל לא שייכי בתורת קרבנות כלל (שיהיו הן עובדים את העבודה), עבד שייך בגיטיין, דתניא, נראין הדברים שהעבד מקבל גיטו של חבירו מיד רבו של חבירו (אם אינו מקבל גיטו משום דלא יצא הגט מרשות רבו מקבל הוא גט לחבירו שאינו עבדו של רבו אלא של איש אחר דהא יצא הגט לרשות שאינו שלו), אבל לא מיד רבו שלו (אם היו שניהם של איש אחד) עיי"ש.

אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלקיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל: טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עצין עד שאב מימך: לעברך בברית ה' אלקיך ובאלתו אשר ה' אלקיך כרת עמך היום: ואיתא במד"ר, הלכה, אדם מישראל שלא התפלל תפלת השחר, או תפלת מוסף, או תפלת המנחה, הרבה פעמים שלא פנה להתפלל, או מקוצר שהיה עושה צרכיו, או שהיה מהלך בדרך ושכח להתפלל, איזו שעה מותר לו להתפלל וכו', כך שנו חכמים, תפלת השחר עד חצות, תפלת המנחה עד הערב, תפלת הערב אין לה קבע וכו' עיי"ש, וצ"ב שייכות הלכה זו לפרשתן.

והנבס"ד, עפ"י מש"כ בשפע חיים ירח האיתנים (ח"א דף ס"ג) לפרש, דשאלת המדרש הוא במי שלא התפלל אי יש תשלומין לתפלתו, דבטור או"ח (ס"ק ק"ח) כתב, טעה ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתיים וכו', כתב בה"ג, טעה ולא התפלל ערבית יתפלל שחרית שתיים, שכח ולא התפלל ערבית ושחרית יתפלל במנחה שלוש וכו', רצונו לומר כל זמן שלא עבר היום יש תשלומין לתפלותיו, אבל הרשב"ם כתב שאין תשלומין אלא כשנוכר בזמן תפלה ראשונה שאחריה, אבל לא נזכר עד שעבר זמן ב' תפלות אין לו תשלומין, וכ"כ הרמב"ם וכו', ובשו"ע (סעיף ד') פסק המחבר כהרשב"ם, וע"ז שאל המדרש ונסתפק היאך הדין בחיסור כמה תפלות אם גם אז מהני תשלומין, וז"ש הרבה פעמים שלא פנה להתפלל וכו', ושאל עוד או שהיה מקוצר שהיה עושה צרכיו, היינו דגם את"ל דבב' תפלות לא שייך תשלומין שמא בגווני דהוה אונס וכו' אפילו לכמה תפלות איכא תשלומין, והשיב כך שנו חכמים, תפלת השחר עד חצות דוקא וכו' דס"ל להמדרש שאין דין תשלומין בתפלה כל עיקר ואף בנאנס, ולא כגמ' דידן.

ולכאורה יש לומר דזה אי שייך תשלומין לתפלה תליא בפלוגתא ר' יהושע בן לוי ור' יוסי ברבי חנינא, דאיתא בברכות (כ"ד:) איתמר, ר' יוסי ברבי חנינא אמר תפילות אבות תקנום, ר' יהושע בן לוי אמר תפילות כנגד תמידין תקנום עיי"ש, דלכאורה יש לעיין אי ס"ל דתפילות אבות תקנום, וכי מחמת כן נתחייבו בניהם אחריהם בחיוב גמור, והרי מצינו דקיים אאע"ה כל התורה עד שלא ניתנה ואפי"ה חזר הקב"ה ונתן התורה לישראל בסיני, ומשמע דבשביל קבלת אאע"ה עדיין לא חל החיוב על זרעו אחרינו, וי"ל דלא שייך חיובא מחמת שקיימו האבות, ולפי"ז י"ל דלא הוי חיוב תפלה מה"ת אלא דחכמים הם שחייבו להתפלל אותן התפילות שיסדרו האבות.

מתים הוא מן אדם הראשון, שאמר לו הקב"ה (בראשית ב-י"ז) ביום
אכלך ממנו מות תמות, והנה אדם הראשון אכל ואפילו הכי חי
תתק"ל שנים, אלא הפירוש הוא באופן הזה, ביום אכלך ממנו
מות תמות, בחייך אתה קרוי מת כי רשעים בחייהם קרויין
מתים, אמנם הא תינח אם חטא אדם הראשון, אבל אי נימא
שלא חטא כלום אם כן אין מקום ללימוד הנ"ל עיי"ש.

ובספר תורה והלכה פרשת בראשית (דף נ"ז: מדפה"ס) כתב, דזה
אי חטא אדה"ר באכילת עץ הדעת תליא בזה, דנחלקו
ר"מ ור"י במסכת ברכות (דף מ"ט:) דר"מ ס"ל ואכלת זה אכילה
ושבעת זו שתיה, ור"י ס"ל ואכלת ושבעת אכילה שיש בה כדי
שביעה עיי"ש, ולפי"ז לשיטת ר"י כשאמר הקב"ה
לאדה"ר מכל עץ הגן אכל תאכל כפל לשון, שפט אדם
הראשון דהיינו שיאכל כדי שביעה מכל שאר האילנות, ועי"ז
קאי ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, היינו ג"כ אכילה
כדי שביעה הוא דאסור, אבל פחות מכדי שביעה אינו אסור,
ואדה"ר לא אכל כדי שביעה, ונמצא שלא חטא באכילת עץ
הדעת, ובזה כתב לפרש מה דאיתא במדרש (פרשה י"ט-ב) היא
נתנה לי ואוכל, אכלתי לא נאמר אלא ואוכל, אכלתי ואוכל
עוד, ולהנ"ל א"ש דה"ק לא אכלתי כדי שביעה הימנו,
אלא אכלתי ולא שבעתי והזקקתי לאכול עוד משאר מאכלים
כדי שתשבע נפשי ונמצא שאין שום חטא בדבר עיי"ש.

וכתב בספר יציב פתגם (פ' בחוקותי), דזה דבעינן אכילה שיש
בה שביעה תליא אי ס"ל לחלק צריך קרא או לא, דאי ס"ל
לחלק צריך קרא דרשינן ואכלת ושבעת ובעינן אכילה שיש בה
כדי שביעה, משא"כ אי ס"ל לחלק לא צריך קרא אז מפרשינן
או ואכלת או ושבעת, ובחדא מינייהו יש חיוב דאורייתא
לברכת המזון עכ"ד.

ואיתא במסכת סנהדרין (דף פ"ה:), כתיב בפרשת קדושים (פרשה כ-
ט), כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו
ואמו קלל דמיו בו, תנו רבנן, אביו ואמו קלל לאחר מיתה (קרא
יתירא הוא דהא כתיב רישא דקרא אשר יקלל את אביו ואת אמו) וכו', ופריך הגמרא,
הניחא לר' יונתן דמיתיר ליה קרא אביו ואמו, אלא לר' יאשיה
מאי איכא למימר, דתניא מה תלמוד לומר איש איש, לרבות
בת טומטום ואנדרוגינוס, אשר יקלל את אביו ואת אמו אין לי
אלא אביו ואמו (שניהם יחד), אביו שלא אמו אמו שלא אביו מניין,
תלמוד לומר אביו ואמו קילל אביו קלל אמו קלל (בראש המקרא סמך
קללה לאביו ובסוף סמך לאמו) דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר משמע
שניהם כאחד ומשמע אחד ואחד בפני עצמו עד שיפרט לך
הכתוב יחדיו (וכמו שפרט בחורש בשור ובחמור מדפרט לך ש"מ דאי לא הוי יחדיו הוה
משמע שור לבדו וחמור לבדו והא אביו ואמו דרישא דרשינן נמי או אביו או אמו וסיפא לאתוי לאחר
מיתה), מנא ליה, נפקא ליה מומקלל אביו ואמו מות יומת (דאולה
המשפטים), ואי"ך (דמפיק לאחר מיתה מאביו ואמו קילל), ההוא מיבעיא ליה
לרבות בת טומטום ואנדרוגינוס, ותיפ"ל מאיש איש, דברה
תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

הרי מזה דאם שייך במקצת אותו דבר הו"ל בגדר מצי עבד
דמצי משוי שליח, ולפי"ז למ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום,
א"כ ישראל נמי איתנייהו בתורת קרבנות דהרי רמיא עליה
חובת תפלה, וא"כ י"ל דמשו"ה כהני הוי שלוחי דידן כיון דכל
ישראל נחשבו בגדר איתנייהו במקצת תורת קרבנות משום
דתפלות כנגד תמידין תקנום והו"ל התפלה כעין עבודה, ועיין
בטו"ז או"ח (סי' ק"ב סק"א) דלחד פירושא ואשי ישראל הכוונה על
התפילות, דתפילה דהוא נגד הקרבנות נקרא אשי ישראל, הרי
שהתפלה בגדר עבודת קרבנות, ומשו"ה שפיר י"ל דכהנים הוי
שלוחי דידן.

ובזה מתורץ קו' התוס', די"ל דר"ה בריה דרב יהושע ס"ל
דתפלות כנגד אבות תקנום, ולכן לדידיה העבודה הו"ל בכלל
מידי דלא מצי עביד, וע"כ ס"ל דכהנים הוי שלוחי דרחמנא,
אבל הגמ' בנדריים קאי להמ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום,
והו"ל בכלל מצי עביד, ולכן שפיר איבעיא ליה אי הוה שלוחי
דידן או שלוחי דרחמנא עיי"ש, וכ"כ בספרו חכמת התורה פ'
לך (דף שכ"ז) עיי"ש, והיוצא לנו מזה דאי ס"ל דתפלות כנגד
תמידין תקנום, אז י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, משא"כ אי
ס"ל דתפלות אבות תקנום, אז י"ל דכהנים הוה שלוחי דרחמנא.

ונודע קושית הפנים מאירות (ח"ב סי' קט"ז), במאי דאיבעיא לך
במסכת נדרים (דף ל"ה:) אי כהנים הוה שלוחי דידן או שלוחי
דרחמנא, מדוע לא פשיט לה מהא דאיתא במסכת נזיר (דף ס"ב)
ובמסכת חולין (דף י"ג:), שהנכרים נודרים נדרים ונדבות
כישאל, ויליף לה מאיש איש דכתיב גבי נדר דאיתא לרבות
עכו"ם, ואי סלקא דעתך דכהנים הוה שלוחי דידן איך יכול
הכהן להקריב לנכרי, הא איתא במסכת ב"מ (דף ע"א:) דאין
שליחות לעכו"ם עכ"ק.

וכתב בספר אור חדש עמ"ס קידושין (דף כ"ג:) ליישב, עפי"מ
דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ז) דהא דדרשינן איש איש תליא
אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם או לא, ולפי"ז י"ל
דסוגיית הגמ' במסכת נדרים ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם,
וא"כ לא דרשינן איש איש לרבות נכרי, ולכן שפיר י"ל
דכהנים הוה שלוחי דידן, אמנם מאן דדריש איש איש ס"ל
כמאן דאמר לא דברה תורה כלשון בני אדם, וכיון דעכו"ם
מקריבין נדרים ונדבות, ולדידיה ודאי אמרינן דכהנים הוה
שלוחי דרחמנא עכ"ד.

ובספר סמוכים לעד כתב לפרש סמיכות הפרשיות וז"ל, עוד
יש לפרש, כתיב לעיל ושמתם את דברי הברית ועשיתם
אותם, וסמיק אתם נצבים, לומר בשמירת התורה אתם בבחינת
נצבים שהם החיים, לפי שרשעים בחייהם קרויים מתים עכ"ל.

ובספר שם דוד מהגאון ר' דוד אופנהיים זצ"ל (דף תקצ"ב) כתב
וז"ל, עד המכריע וראיה עצומה שהרשעים בחייהם קרוין

וכתב בספר מלא הרועים ערך דברה תורה (אות ט-ו), דאי ס"ל כר' יונתן דלחלק לא צריך קרא, ולא דרשינן איש איש, ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, משא"כ לר' יאשיהו דס"ל לחלק צריך קרא, וילפינן טו"א מאיש איש, ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

ומעתה יבואר שאלת המדרש, דכיון דמוכח מכאן דרשעים בחייהם קרויים מתים, וילפינן לה מאדם הראשון, וע"כ דאדה"ר חטא, דס"ל לחלק לא צריך קרא, וס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולא דרשינן איש איש לרבות נכרים, וי"ל דכהנים הוי שלוחי דידן, ולא קשה מי איכא מידי דאנן לא מצי עבדינן ואינהו מצי עבדי, וע"כ דתפלות כנגד תמידין תקנום והו"ל בכלל מצי עבדי, ומעתה הדין נותן דעבר זמנו בטל קרבנו ולא מהני תשלומין, ולכן נתעורר לשאול במי שלא התפלל אי מועיל תשלומין, והשיב דאה"נ כדמוכח מהני קראי דלא מהני תשלומין לתפלה מאחר ובמקום קרבן היא עומדת ודו"ק.

(ב) עוי"ל, דבספר תורת יפה בקונטרס טוב ויפה (אות ד' לטויות) כתב, דזה אי מקבלין גרים או לא, תליא בפלוגתא דתנאי אי קהל גרים איקרי קהל, דאיתא במסכת קידושין (דף ע"ב:), תנו רבנן, גר נושא ממזרת דברי ר' יוסי, ר' יהודה אומר גר לא ישא ממזרת וכו', מאי טעמא דר' יוסי, חמשה קהלי כתיבי (גבי אזהרת פסולת יוחסין כתיבי בפרשת כי תצא, לא יבא ממזר בקהל ה' (פרשה כ"ג-ג), לא יבוא לו בקהל ה' (שם), לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' (פרשה כ"ג-ד), לא יבא להם בקהל ה' (שם), דור שלישי יבא להם בקהל, (פרשה כ"ג-ט), (מדהוה מצי למיכתבינהו לכולהו בחדא אזהרה וחד קהל לא יבא ממזר ועמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם וגבי מצרי ואדומי דור שלישי יבא להם בכס, דרשינן מיהו חד לכהנים וחד ללוים וחד לישראלים (דאי הוה כתיב חד הו"א כהנים קאמר אבל לוי מותרים ואי כתיב תרי הו"א לויים וכהנים אבל ישראלים לא), וחד למישרי ממזר בשתוקי (אעפ"י שזה ודאי וזה ספק לא חיישינן שמא זה כשר ואסור לישא ממזרת דהכי דרשינן בקהל ודאי הוא דלא יבוא ממזר הא בקהל ספק כגון שתוקי יבא), וחד למישרי שתוקי בישראל (דרשינן הכי ממזר ודאי הוא דלא יבא בקהל הא ספק ממזר יבא), קהל גרים לא איקרי קהל (דלא אייתר לן קרא לקהל גרים).

ור' יהודה, כהנים ולויים מחד קהל נפקא (דשבט אחד הם ואין לקרות קהל חצי השבט), אייתר ליה לקהל גרים, ואיבעית אימא, הני נמי תרי קהלי נינהו (גבי כהנים ולויים איצטריכו תרי קהלה לדרשה ואפילו הכי אייתר להו חד לקהל גרים), ממזר בשתוקי ושתוקי בישראל מחד קרא נפקא (חד מקהל ודאי וחד מממזר ודאי), לא יבא ממזר בקהל ה', ממזר ודאי הוא דלא יבא הא ממזר ספק יבא, בקהל ודאי הוא דלא יבא הא בקהל ספק יבא (וחכי דרשינן לא יבא ממזר ודאי בקהל ודאי הא ממזר ספק בקהל ישראל ודאי או ממזר ודאי בספק קהל יבא) עיי"ש.

ולפי"ז למאן דס"ל דקהל גרים איקרי קהל, לדידיה י"ל דבדואי ראוי לקרבם ולהכניסם לדת ישראל, כיון כשנכנסו לצל כנפי השכינה יהיו קהל עדת ישראל לכל דבר, ומהיכי תיתי שלא

לקבלם, משא"כ למאן דס"ל דקהל גרים לא איקרי קהל, וכיון דלאחר שנתגירור עדיין לא נחשבים כישראל ממש, שפיר י"ל דאיכא גריעותא לקבלם לעדת ישראל עכ"ד.

ובספר אור חדש עמ"ס קידושין (שם) כתב, דר' יהודה ור' יוסי פליגי אי ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא או לחומרא, דר' יוסי ס"ל דספיקא דאורייתא לחומרא, ע"כ צריך ליה תרי קראי להתיר ממזר בשתוקי ושתוקי בישראל, דליכא למילף חד מחבריה דהוי ילפינן מאשם תלוי דספיקא לחומרא, אבל ר' יהודה ס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, א"כ סגי חד קרא להתיר ממזר בשתוקי ושתוקי בישראל, וקרא דמיותר אתיא לאסור גר בממזרת דקהל גרים אקרי קהל עיי"ש, וכ"כ הפר"ח (סי' ק"י) כללי ספק ספיקא.

ואיתא במסכת זבחים (דף צ"ג:), ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, יקדש להיות כמוה הא כיצד אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה [ופירש"י (פסחים דף מ"ה)] בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת יקדש להיות כמוה, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לבולעת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה כחומר החטאת שנבלע בה לפנים מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד], ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) וניתיה עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את ל"ת (דלא תאכל הפסולה), ומשני אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, שנאמר ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי ניתי עשה (דאכילת מוח וכתבי ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי את הל"ת (דועצם לא תשברו בו) אלא אין עדל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה עכסה"ג.

והקשה בספר ברכת אברהם עמ"ס פסחים (דף פ"ה), דהאיך ילפינן משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, דלמא הטעם דאין עשה דוחה ל"ת בשבירת עצם, משום דכתיב שני פעמים ועצם לא תשברו בו, ואין עשה דוחה שני לאוין עכ"ק, וכן הקשה בספר לימודי ה' (לימוד ב) עיי"ש.

ועיין בספר עין פנים לתורה (אות כ"א) שהקשה דמנ"ל דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, לפי"מ דאיתא במסכת חולין (דף י"ז), א"ר שמעון ב"ל ג' פגימות הן, פגימות עצם דפסח פגימות אוזן בכור פגימות מום בקדשים וכו' וכולן פגימתן כדי פגימות מזבח, וכמה כדי שתחגור בו צפורן ע"כ, מבואר דשבירת עצם הוא בעשיית פגימה במשהו בעלמא, ולפי"ז בשבירת עצם איכא כמה לאוין, דכשישבור עצם עד חללו להוציא ממנו המוח שיש בעומק יעשה עי"ז כמה פגימות וא"כ תהיה כמה לאוין, דאי"ל דאחרי פגימה ראשונה הנעשית בהעצם, נחשב העצם לשבור ופגימה שניה הנעשית בעומק העצם אחרי

דאם החידוש הוא לקולא לא גמרינן מיניה להקל דשאני הכא
דחידוש הוא, אבל מ"מ שפיר גמרינן מינה חומרא, וכן לאידך
גיסא דאם החידוש הוא חומרא אין ללמוד מינה להחמיר
דש"ה דחידוש הוא אבל קולא שפיר נוכל ללמוד מינה.

ולפי"ז אי אמרינן דהא דטומאה הוה חידוש היינו לחומרא
א"כ שפיר נוכל ללמוד מינה לקולא, ונילף מהא דמת מצוה
דוחה לנזיר וכה"ג דעשה דוחה ב' לאוין, והא דטומאה
הוה חידוש י"ל דהוא משום דקיי"ל ספק טומאה ברה"י
לחומרא וברה"ר לקולא, דלא מצינו בכה"ת שישתנה הדין בין
רה"י לרה"ר, דממנ"פ אם בספק טומאה אזלינן לחומרא
דטומאה הוא גם באופן של ספק א"כ גם ברה"ר היה ראוי
לטמאות, ואם בספק טומאה אזלינן לקולא דלא מטמאין
אלא בודאי טומאה א"כ גם ברה"י היה ראוי לטהר, ולכן הך
דינא דטומאה חידוש הוא.

ולפי"ז י"ל דהא אם טומאה הוה חידוש לחומרא או לקולא
תליא בפלוגתת הראשונים אם ספד"א מה"ת לחומרא או
לקולא, דאי ס"ל דכל ספיקא מה"ת לקולא א"כ ליכא חידוש
בכך דספק טומאה ברה"ר טהור, שהרי כן הוא בכה"ת דספיקא
לקולא, ורק החידוש הוא במה שספק טומאה ברה"י טמא,
ומעתה בטומאה הו"ל החידוש לחומרא דמטמאין בספק
ברה"י, אך אי ס"ל בכה"ת דספיקא לחומרא, א"כ ליכא חידוש
במה דספק טומאה ברה"י טמא, והחידוש הוא במה שספק
טומאה ברה"ר טהור, ולפי"ז הו"ל החידוש לקולא דבספק
טומאה ברה"ר טהור.

ולפי"ז י"ל דזה אי עשה דוחה אף שני לאוין או לא,
תליא בפלוגתא אי בספיקא דאורייתא אזלינן מה"ת לקולא
או לחומרא, דאי ס"ל דספד"א מה"ת לקולא, והחידוש
הוא דבספק טומאה ברה"י אזלינן לחומרא, א"כ הוה החידוש
לחומרא ושפיר גמרינן מינה לקולא, ולפי"ז י"ל דילפינן מהא
דאמרינן דנזיר וכהן מטמאין למת מצוה דבעלמא אמרינן
דעשה דוחה ב' לאוין, אך אי ס"ל דספד"א מה"ת
לחומרא, והחידוש הוא דברה"ר אמרינן דספק טומאה
טהור, וא"כ החידוש הוא להקל, ולא גמרינן מינה מידי להקל,
ומעתה אין לנו ללמוד מנזיר וכהן דעשה דוחה ב' לאוין
דטומאה הוה חידוש עכ"ד.

ואיתא במסכת מכות (דף כ"ג:), דרש ר' שמלאי, שש מאות
ושלש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים
וחמשה לאוין כמנין ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור),
ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איברי של אדם (דכל אבר
ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו
משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה
צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הרי שית מאה
ותליסרי) עיי"ש.

הראשונה איננו עוד איסור, דהא הרמב"ם בה' קרבן פסח פ"י
(ה"ד) כתב, דהשובר אחר השובר בעצם אחד הרי זה לוקה
עיי"ש, וא"כ איך מביא הגמ' ראייה דאמרינן אין עשה דוחה
ל"ת שבמקדש, דילמא שאני התם דאיכא כמה לאוין, והרי אין
עשה דוחה שני לאוין כמש"כ בספר הכריתות (שער ג' סי' קס"ד),
וכתב דאה"נ דראיית הגמ' הוא רק אי ס"ל דעשה דוחה אף ב'
לאוין, אבל אי ס"ל דאין עשה דוחה ב' לאוין ליכא שום ראייה,
וי"ל דאמרינן עשה דוחה ל"ת אף במקדש, ושאני הכא
בשבירת עצם דאיכא כמה לאוין עיי"ש.

היוצא לנו מזה דאי ס"ל עשה דוחה שני לאוין אז איכא ראייה
משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, וי"ל דלכן לא
אמרינן עשה דוחה ל"ת גבי קדשים פסולים, וי"ל יקדש לא הוי
עשה, משא"כ אי ס"ל דאין עשה דוחה שני לאוין, אז י"ל דלכן
לא אמרינן גבי שבירת עצם עשה דוחה ל"ת, ובמקדש אמרינן
עשה דוחה ל"ת שבמקדש, והטעם דלא אמרינן עשה דוחה
ל"ת בקדשים פסולים, משום דיקדש הוי עשה.

ובספר שושנת העמקים מהפמ"ג (כלל ב') הקשה, דאמאי לא
ילפינן דעשה דוחה שני לאוין מהא דאמרינן במסכת נזיר (דף
מ"ח:) שאם היה כהן גדול והוא נזיר דמטמא למת מצוה דילפינן
מלאחיו, לאחיו אינו מיטמא אבל מיטמא הוא למת מצוה
עיי"ש, וכמו כן נימא בכה"ת דעשה דוחה ב' לאוין, ואף
לשיטת רש"י במסכת ברכות (דף כ"ו) דטומאת מת מצוה הותרה,
מ"מ גם בכה"ג מצינן למילף דין עשהדוחה ל"ת לרבא דס"ל
במסכת זבחים (דף ל"ב:) דאמרינן יותר הואיל ואידחי מהואיל
ואישתרי עכ"ק.

ובספר מאה שערים (שער ג' ח"ג ט"ט) כתב ד"ל דלכן לא ילפינן
מהתם דמבואר במסכת יבמות (דף ק"ג:) דאיסור מטומאה לא
ילפינן עיי"ש, ולכן אין ללמוד עשה דוחה ל"ת אף בב' לאוין
ממה דדחי טומאה בנזיר וכ"ג דאיסור מטומאה לא ילפינן, אך
לפי"מ שכתב רש"י הטעם דלא ילפינן מטומאה משום
דטומאה הוה חידוש ומחידוש לא ילפינן, ולפי"מ דאיתא
במסכת חולין (דף צ"ח:) דאיכא מאן דילף לביטול איסורין במאה
ואיכא מאן דילף ביטול בס', ושניהם לא למדוה אלא מזרוע
בשלה, ובהמשך שם מביא הגמ' דר' יהודה יליף דמין במינו
אינו בטל מדכתיב ולקח מדם הפר ומדם השעיר וכו', ופריך
הגמ', ומאי חזית דגמרינן מהאיך ליגמר מהאי (דנילף מזרוע בשלה דגם
במ"מ מתבטל), ומשני חידוש הוא (דלכתחלה התייר לבטל האיסור) ומחידוש
לא גמרינן, ופריך אי הכי למאה וס' נמי לא ליגמר, ומשני אטו
אנן לקולא גמרינן לחומרא גמרינן דמדאורייתא ברובא בטיל
(ופרש"י, אטו אנן הא דגמרינן מיניה מאה או ששים קולא הוא דתימא חידוש הוא דחריש רחמנא
ואקיל גביה ולא גמרינן מיניה, הא חומרא הוא דלא תימא ליבטול ברובא, וחומרא שפיר גמרינן מיניה
דכ"ש הוא, ומה איל נזיר דאקיל גביה לא אקיל אלא במאה או בששים כ"כ באיסורי אחרינא,
דמדאורייתא כלומר אי לאו מהאי גמרינן ומשוין ביטול טעם כשאר בטולי דאורייתא, ברובא הוה לן
לבטולי כדכתיב אחרי רבים להטות), הרי דהא דמחידוש לא גמרינן היינו

ג) עוי"ל, דהנה המפ' כתבו דזה אי קבלת גרים מעליותא או גריעותא תליא בהא, דאיתא במסכת סוטה (דף ל"ח:), תנו רבנן, כיצד כתבו ישראל את התורה (על המזבח בהר סיני), ר' יהודה אומר על גבי אבנים כתובה, שנאמר וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת וגו', ואחר כך סדו אותן בסיד, אמר ליה ר"ש לדבריך האיך למדו אומות העולם של אותו הזמן תורה (העתיקות

תורה הלא לא נצטוו לכותבה בשבעים לשון אלא לבוא וללמדה כל הרוצה שלא יהא פתחון פה לאותם האומות לומר לא היה לנו מהיכן ללומדה), אמר לו בינה יתירה נתן בהם הקב"ה ושיגרו נוטירין שלהן (סופרים שלהם) וקילפו את הסיד והשיאוה (והעתיקה כלומר נטלוה משם ע"י העתקה), ועל דבר זה נחתם דינם לבאר שחת שהיו להם ללמוד ולא למדו וכו', ר"ש אומר, ע"ג סיד כתובה וכתבו להן למטה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל וגו', הא למדת שאם היו חוזרין בתשובה היו מקבלין אותן עיי"ש.

ולפי"ז ר"ש דס"ל דנצטוו לכתוב התורה ע"ג הסיד כדי שיהא כל התורה גלוי גם לפני הגוים כדי שילמדו ויתגיירו, ס"ל דאיכא מעלה בקבלת גרים, ור"י ס"ל דקבלת גרים לאו מעליותא הוא, ולכן נצטוו לכתוב ע"ג האבנים ואח"כ לסוד ע"ז סיד, כדי שהתורה לא יהא גלוי לעין כל כך, ורק כדי שלא יהא להם פתחון פה כי אינם אשמים, לכך נתן בהם הקב"ה בינה וכו' עכ"ד.

ובספר פנים יפות פרשת תבוא עה"פ ושדת אותם בסיד (ד"ה והנה) כתב וז"ל, והנה לר' יהודה לא היה הכתיבה בע' לשון בשביל אומות, שהרי סדוהו בסיד, אלא שהאומות עצמן קלפוהו, ולר"ש עיקר הכתב היה בשביל אומות כדי שיתגיירו עכ"ל, וכתב שם דר' יהודה ור' שמעון אזלי בזה לשיטתייהו, במה דפליגי במסכת מנחות (דף כ"ז:) אי בעינן קרא כדכתיב, ובזה תליא אם מה דכתיב על האבנים היינו דוקא על האבנים ממש עיי"ש.

ועוד כתב שם די"ל דאזלי בזה לשיטתייהו, דהנה מצינו בתרי דוכתא דהתורה אמרה על ומשמע דוקא, בפרשת אמור (פרשה כ"ד:) כתיב על המנורה הטהורה וכתב רש"י על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחילה מן האפר, ולהלן כתיב על השלחן הטהור, וכתב רש"י על טהרו של שלחן עיי"ש, ולכאורה יש לעיין דא"כ מאי טעמא דר"ש הרי יש לנו ללמוד מינייהו דכמו כן הא דכתיב על האבנים בעינן על טהרן של האבנים, ואמנם יש לומר דאדרבה אין ללמוד מינייהו כיון דמנורה ושלחן הו"ל שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין, ולכן בשאר דוכתי על לאו דוקא, אמנם ר' יהודה לשיטתו דס"ל במסכת קידושין (דף ל"ה) ובמסכת סנהדרין (דף ע"ז:) שני כתובים הבכ"א מלמדין, א"כ שפיר ילפינן מינייהו לכל התורה דעל דווקא עיי"ש.

ובספר בית ישראל על תרי"ג מצות מצוה כ"א (דף ע"ד ע"ג מדרש"ס) הקשה, דלכאורה יש להבין מחלוקת רבא ורב אשי, דרבא לא אסיק לומר דיקדש הוה עשה, ורב אשי אמר דיקדש הוה עשה, וקשה ממנ"פ, או דלרבא חסר אחת ממנין תרי"ג מצות או לרב אשי יש יתר אחת על מנין תרי"ג, וכקושיית התוס' במסכת סוטה (דף ג.) ד"ה ר' ישמעאל, גבי מחלוקת ר"ע ור"י אם לה יטמא, וקנא את אשתו, לעולם בהם תעבודו אם הנך ג' הוה רשות או חובה עכ"ק.

ובחידושונו לפרשת לך (שנת תשס"ד) כתבנו ליישב, דהנה הראשונים נחלקו אי מצות תפלה הוא מה"ת או מדרבנן, דהרמב"ם בהל' תפלה (פ"א-ה"א) כתב מ"ע מה"ת להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלקיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם, אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, וכ"כ בספר המצות (מ"ע ה') עיי"ש, והרמב"ן בהשגות (סו) האריך טובא וחולק וס"ל דתפלה הוא רק מדרבנן עיי"ש, ולפי"ז י"ל דרבא ס"ל כשיטת הרמב"ם דילפינן מקרא ולעבדו בכל לבבכם דתפלה הוא מ"ע מה"ת, ומני ליה למצות תפלה בהדי תרי"ג מצות ובזה נשלם מנין המצות, ולכן א"א לומר דיקדש הוה עשה, דא"כ יש יתר אחת על מנין תרי"ג, ורב אשי ס"ל כהרמב"ן דהקרא ולעבדו בכל לבבכם אסמכתא בעלמא הוא, ומצות תפלה ל"ה בכלל התרי"ג מצות, ולכן צריך לומר דיקדש הוה עשה, דבכך יהיו נשלמין מנין התרי"ג מצות עכ"ד.

והבאנו מש"כ השפע חיים הנ"ל דהמדרש נסתפק אי יש תשלומין לתפלתו, וזה תליא אי תפלות אבות תקנום או כנגד תמידין תקנום, דלמ"ד דאבות תקנום ולדידיה תפלה הוה דרבנן שפיר י"ל דחכמים תיקנו גם דין השלמה, אבל למ"ד תפלות כנגד תמידין תקנום, ומקרא אתינן לה דתפלה במקום קרבן, ותפלה הוה מה"ת, ולדידיה י"ל דאם עבר זמנו בטל קרבנו ואין לו דין תשלומין עכ"ד.

ובזה יבואר שייכות שאלת המדרש, דכיון שאמר הכתוב אתם נצבים היום כלכם וגו' וגרך אשר בקרב מחניך וגו', ורמז להם דחביבין הם הגרים דנמנו יחדיו זה לצד כל ישראל, וע"כ דמקבלין גרים, דס"ל קהל גרים איקרי קהל, וס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, ועשה דוחה שני לאוין, ומעתה מוכח משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, וי"ל דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת בקדשים פסולים, ומעתה אין הכרח לומר דיקדש עשה, וצ"ל דמנין המצות נשלם במצות תפילה דהוא מ"ע מה"ת, ומינה תפלות כנגד תמידין תקנום, ומעתה הדין נותן דעבר זמנו בטל קרבנו ולא מהני תשלומין, ולכן נתעורר לשאול במי שלא התפלל אי מהני תשלומין, והשיב דאה"נ דלא מהני תשלומין ודו"ק.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ד:), ונילוף מהקהל (ונשים חייבות במעשהו"ג דכתיב האנשים והנשים והטף), ומשני דמצה והקהל הו"ל שני כתובים הבכ"א, וכל שני כתובים הבאים כאחד אין מלמדין וכו', ופריך הגמ' הניחא למ"ד אין מלמדין, אלא למ"ד מלמדין מאי איכא למימר (נילף כל מצעשהו"ג ממצה והקהל לחיובא), ומסקנת הגמרא אמר רבא, פפונאי (תלמידים שבפפונאי) ידעי לה לטעמא דהא מילתא ומנו רב אחא בר יעקב, אמר קרא, והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך, הוקשה כל התורה כולה לתפילין מה תפילין מ"ע שהו"ג ונשים פטורות אף כל מ"ע שהזמן גרמא נשים פטורות עיי"ש, וכתב בספר אור חדש עמ"ס קידושין (דף כ"ט), דמה שכתבו התוס' דבעשה שיש בו כרת נשים חייבות במ"ע שהו"ג, זהו רק אי ילפינן פטורא דמעשהו"ג ממצה והקהל, אבל אם ילפינן מהקישא דתפילין, אז י"ל דגם בעשה שיש בו כרת נשים פטורות דאין היקף למחצה עיי"ש.

ובזה יבואר שייכות שאלת המדרש, דכיון שאמר הכתוב אתם נצבים היום כלכם וגו' וגרך אשר בקרב מחניך וגו', ורמזו להם דחביבין הם הגרים דנמנו יחדיו זה לצד כל ישראל, וע"כ דמקבלין גרים, וס"ל שני כתובים הבכ"א אין מלמדין, ולפי"ז ילפינן דנשים פטורות ממ"ע שהו"ג ממצה והקהל, וי"ל דנשים חייבות במ"ע שיש בו כרת, ולכן צריך קרא דאותו למעט נשים ממצות מילה, ואין לנו לימוד מקרא דאותו לחייב נשים במצ"ע שהו"ג כשהמצוה הוא בחפץ לא על גופה, ומעתה י"ל דבמ"ע דשריפת קדשים נשים פטורות, ושפיר פריך הגמ' נימא עשה דוחה ל"ת, ומשני הגמ' דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת משום דיקדש הוא עשה ואין עשה דוחה לתו"ע, ולפי"ז עכצ"ל דתפילה הוא מדרבנן, וס"ל דתפלות אבות תקנום, ולכן נתעורר המדרש כאן אי יש תשלומין לתפלה, ומשני דבאמת ליכא תשלומין ודו"ק.

ד) עוי"ל, דאיתא במסכת נדרים (דף כ"ה), ובמסכת שבועות (דף כ"ט), דמשה השביע את בני ישראל שנית על קבלת התורה בערבות מואב עיי"ש, וכה"ג דרשו במדרש תנחומא בפרשתן (פי"ג) על קרא לעברך בברית שנאמר בערבות מואב, שאין ברית אלא שבועה שהשביען שנית עיי"ש.

ובספר חוט המשולש פרשת בחקתי (שער אשה) הקשה בשם ספר מגיד מישרים (בפרשתן) וז"ל, איכא למידק, אמאי איצטריך למהדר לאעלא יתהון בקיומא הא כבר עלו בסיני בקיומא עכ"ל, וכתב ע"ז החוט המשולש, דלכאורה מאי קושיא, אימא דרמי עליהו חומר שני שבועות, וצ"ל דהקושיא הוא הא אין שבועה חלה על שבועה, אמנם עדיין יש לדקדק דהכא שאני דחל שבועה על שבועה, וכהא דאיתא במסכת נדרים (דף י"ז), אמר רבה, שבועה שלא אוכל תאנים וחזר ואמר שבועה שלא אוכל תאנים וענבים, מגו דחל על הענבים חל נמי על התאנים וחייב שתיים עיי"ש.

ובספר ברוך טעם הקשה, מאי פריך הש"ס נימא עשה דוחה ל"ת, הא קדשים פסולין מצוה לשורפן, ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה דשריפה עכ"ק, ובספר עין פנים לתורה (אות ל"ז, אופן ב) כתב ליישב, דאה"נ דהש"ס הוי מצי לשנויי הכי, אלא דתירוץ זה אינו מספיק כי אם בשאר קדשים פסולין דנשרפין גם בלילה, אבל בפגול ונותר דאין נשרפין אלא ביום, וכמבואר בקונטרס אחרון לספר טורי אבן עמ"ס ראש השנה (דף ל:) עש"ה שהכריח דכל פסולי קדשים נשרפין גם בלילה מלבד נותר ופיגול עיי"ש, וא"כ פגול ונותר דאין נשרפין אלא ביום, א"כ הו"ל מצ"ע שהו"ג ונשים פטורות, וא"כ אכתי תקשי מדוע סתמה הברייא לומר שאם פסולה היא תפסל, הא משכחת לה שנבלעו קדשים פסולים בכשרים ואעפ"כ אין הכשרים נפסלים וכגון שנבלע נותר או פיגול של קרבן אשה בקרבן כשר דשפיר עשה דוחה ל"ת לגבה, כיון שאין מצווה בעשה דשריפת נותר או פיגול וכמש"כ, ולכן שפיר הוצרך הש"ס לתרץ שינויי אחרוני, כיון שתירוץ הנ"ל אינו מספיק עכ"ד.

ולהלן (אות נ"ה) כתב להעיר, לפי"מ שהקשו התוס' במסכת קידושין (דף כ"ט), ד"ה אותו, דלמה לי אותו למעט נשים ממצוות מילת הבן, תיפ"ל דמצ"ע שהו"ג היא עיי"ש, וכתב בתוס' רי"ד (סו) לתרץ, דמצ"ע שהו"ג דנשים פטורות זהו רק במצוה שעל גופה, אבל כאן שהמצוה הוא רק להיות הבן נימול ועליה החיוב רק שתראה שבנה יהיה מהול בזמנו, א"כ נהי דהמילה גופא יש לה זמן בשמיני, עכ"ז היא מצווה גם לפני ח' ובין ביום ובין בלילה לראות שיהיה לה כל המכשירין להמצוה כסכין למול וכדומה ביום שיגיע זמן המצוה, א"כ מצוה דידה לאו זמן גרמא היא עכ"ד, ולפי"ז ה"ה בשריפת קדשים, נהי דאין נשרפין אלא ביום, עכ"ז המצוה שעל האדם שיהיה הקדשים פסולים שלו נשרפין בזמנם הוא אין לה זמן, שמחוייב ביום ובלילה לראות שיהיה לו הכשירי המצוה כגון עצים לשורפו וכדומה כשיגיע זמן המצוה ביום וכמובן, וא"כ שפיר נשים חייבות במ"ע דשריפת קדשים והדרא קושיא לדוכתא.

והנה נניח דסברת התוס' רי"ד הנ"ל לאו סברא חיצונה היא, אלא דהרי יש לה לנו לימוד עליה מקרא דאותו, דאל"כ קרא דאותו למה לי וכו"ל, ולפי"ז נראה לפימש"כ התוס' במסכת מגילה (דף כ:) ד"ה דכתיב, דלכן צריכין הקרא דאותו למעט נשים ממצ"ע דמילה, דאי לאו אותו הו"א דהא דאמרינן דנשים פטורות ממצ"ע שהו"ג היינו היכא דליכא כרת, דומיא דמצה ושמחה והקהל דלית בהו כרת ומנייהו ממעטינן נשים, אבל מילה שיש בה כרת ונכרתו עליה י"ג בריתות הו"א דנשים חייבות למול את בנייהו אף היכא דהוא מעשהו"ג, קמ"ל קרא דאותו דפטורות עיי"ש, ושוב לא יהיה לנו לימוד מקרא דאותו לחייב נשים במצ"ע שהו"ג כשהמצוה הוא בחפץ לא על גופה וכמובן עכ"ד.

ומעתה נאמר כה"ג ג"כ הכא, לפי"מ שכתוב במדרש תנחומא בפרשתן (ס"ב), שלא נצטוו ישראל על הערבות עד ערבות מואב, ויליף לה מדכתיב הכא כל איש ישראל, היינו שכל ישראל נחשבים כאיש אחד, ועי"ז קאמר ג"כ לעברך בברית אין ברית אלא שבועה, א"כ היה השבועה גם על הערבות, ומעתה שפיר י"ל מגו דחל שבועה על הערבות שלא נצטוו עדיין, חיילא השבועה גם על מה שנשבעו כבר בסיני עכ"ד, היוצא מדבריו, דלכן חל השבועה בערבות מואב, כיון שהיה גם על הערבות והוי שבועה בכלל.

ולכאורה יש להעיר, דאיתא במסכת סנהדרין (דף מ"ג), הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם וגו', למה נקוד על לנו ולבנינו ועל עין שבעד, מלמד שלא ענש (המקום את צדיקים שבישראל) על הנסתרות (שביד עובדי עבירה אלא על העבירות הידועות) עד שעברו ישראל את הירדן (ושמעו וקבלו עליהם ברכות וקללות בהר גריזים והר עיבל ונעשו ערבים זה בזה מיד ונעשו זה על זה ואפילו לא ידע זה בעבירות שביד חבירו) דברי ר' יהודה, א"ל ר' נחמיה, וכי ענש על הנסתרות (האחרים) לעולם, והלא כבר נאמר עד עולם, אלא כשם שלא ענש על הנסתרות, כך לא ענש על עונשין שבגלוי עד שעברו את הירדן עיי"ש, מבואר מזה, דלרבי נחמיה לא נצטוו כלל על הערבות עד שעברו את הירדן, ולפי"ז מש"כ החוט המשולש דנצטוו על ערבות בערבות מואב במחלוקת הוא שנויה.

והביא שם מספר עיר בנימין מש"כ במסכת סוטה (ס"ו רכ"א), דזה אי תורה מגינא ומצלא רק בעידנא דעסיק בה או אף בעידנא דלא עסיק בה, תליא בפלוגתא במסכת מנחות (דף צ"ט), בקרא דכתיב והגית בו יומם ולילה, אי והגית בו הוא חובה או אינו לא חובה ולא מצוה רק ברכה, דלמ"ד והגית בו הוא חובה אינה מצלת רק בעידנא דעסיק בה, אבל להמ"ד דוהגית בו הוה ברכה או מצלת בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה עיי"ש, ובזה כתב לפרש סמיכת פרשת דברים לפרשת מסעי עיי"ש.

ואיתא במס' ב"מ (ל"א) אמר ליה ההוא מדרבנן לרבא, ואימא הוכח חדא זימנא תוכיח תרי זימני, א"ל הוכח אפילו מאה פעמים במשמע, תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד, תלמיד לרב מנין ת"ל הוכח תוכיח מ"מ עיי"ש, וכתב בס' בא ישועה ונחמה (פ' דברים), דלכאורה יש להקשות אהא דקאמר הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים באיזה בני אדם איירי, אי באדם שכבר הוכיחו אותו פעם ושתיים וגו' ולא השגיח, הא כבר אמרו חז"ל ביומא (פ"ב), כיון שאדם עבר עבירה ושנה בו נעשית לו כהיתר עיי"ש, ואם אינו משגיח על תוכחתו למה לו להוכיחו הא כבר אמר שלמה המלך אל תוכח לץ, אלא ודאי דאיירי באדם כשר, ויש לזה ראיה מהפסוק שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ובכל מקום דרשו חז"ל עמיתך את שעמך בתורה ובמצות.

ולכאורה יש להביא ראיה דתפלות אבות תקנום, עפימש"כ המפ' הטעם דתפלת ערבית הוא רשות, כיון דיעקב תיקן תפלת ערבית, וכשיעקב היה מתפלל ערבית היה מתפלל עוד ביום כמש"כ התוס' בברכות (דף כ"ו) ד"ה יעקב, דשקעה החמה שלא בעונתה עיי"ש, ואז לא היה הזמן להתפלל ערבית, וע"כ דתפלות אבות תקנום.

ובשו"ת זכרון יצחק (ס"י י"ד) כתב דהפלוגתא אי תפלת ערבית הוה רשות או חובה תליא בפלוגתא אי הנהג בהם מנהג ד"א או דמחויב תמיד לעסוק בתורה, דלכאורה יש להקשות לפימש"כ התוס' במסכת שבת (דף י"ד) ד"ה למ"ד, ובמסכת חגיגה (דף ט) ד"ה או, דאפילו למ"ד דס"ל תפלת ערבית הוא רשות אסור לבטלה בחינם אלא לאיזהו צורך או בשביל דבר מצוה אעפ"י שאינה עוברת, והא דחשיב רשות היינו לגבי מצוה אחרת דאז אמרינן דתפלת ערבית תדחה מפניה עיי"ש.

וקשה מהא דאיתא במסכת מנחות (דף צ"ט), שאל בן דמה בן אחותו של ר"י את ר' ישמעאל, כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו ללמוד חכמת יונית, קרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפיד והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית עיי"ש, ולפי"ז היאך נוכל לומר דתפלת ערבית הוא רשות והיינו דאי מתרמי מצוה אחרת תדחה תפלת ערבית מפניה

זה קושיא כי באמת צריך להוכיחו תחלה כדי שלא יעבור ח"ו איזה עבירה, רק אי קשיא הא קשיא, דאי איירי באדם כשר ועמיתך את שאתך בתורה ובמצות למה צריך להוכיחו, הא דרשו חז"ל במסכת סוטה (דף כ"א), כי נר מצוה ותורה אור, מה אור מאיר לעולם אף תורה מגינה לעולם וכו', א"ר יוסף וכו' תורה בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה מגנא (מן היסודין) ומצלא, (מיעה"ד שלא יכשילנו לחטא) עיי"ש, וא"כ אי מיירי באדם כשר למה צריך להוכיחו, הלא תורה מגנא ומצלא מן החטא, אך גם זה אינו קושיא דאפשר לומר דמ"ד הוכח תוכיח

והרי לעולם איכא מצוה אחרת העוברת, וזהו מצות לימוד התורה אשר בכל עת צריך להגות בה ולקיים והגית בו יומם ולילה, וא"כ איך משכחת לה להתפלל תפלת ערבית, וצ"ל דמאן דס"ל דמצות לימוד התורה הוא כל היום וכל הלילה, אה"נ דס"ל תפלת ערבית חובה, ולכן שפיר נדחית מצות ת"ת מפניה דזמן תפלה לחוד, ואמנם מאן דס"ל דתפלת ערבית רשות שפיר ס"ל דאינו מחויב להגות בה כל היום, אלא אפילו לא קרא אלא קרי"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש וגו' עיי"ש.

ומעתה יבואר שייכות המדרש לפרשתן, דחזינן בפרשתן שנשבעו שנית בערבות מואב כדכתיב לעברך בברית ה' אלקיך ובאלתו וגו', ולכאורה קשה איך חל השבועה, הרי אין שבועה חל על שבועה, וע"כ כיון שנשבעו אז גם על הערבות שלא נצטוו עדיין חל בכלל וכמש"כ החוט המשולש, ע"כ דס"ל כר' יהודה, וס"ל הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים, דשמא יעשה עבירה בעידנא דלא עסיק בה, ולפי"ז ס"ל והגית בו הוא חובה, ותפילת ערבית הוא חובה, ומעתה י"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, ומעתה הדין נותן דעבר זמנו בטל קרבנו ולא מהני תשלומין, ולכן נתעורר לשאול במי שלא התפלל אי מהני תשלומין, והשיב דאה"נ דלא מהני תשלומין ודו"ק.

ה) עוי"ל, דהרמ"א ביור"ד (סי' רל"ב סעיף י"ב) כתב, מי שנשבע או נדר לעשות דבר תוך שנה או ביום פלוני, יש לו לעשותו מיד, או בשחרית כשיגיע אותו היום, שמא ישכח אחר כך ולא יעשנו ויעבור על שבועתו ונדרו, ואם לא עשאו מיד כי אמר עדיין יש לי פנאי לעשותו ושכח או נאנס אח"כ ולא עשהו, הביא פלוגתת הר"ן במסכת ב"ק (דף כ"ג:) ד"ה איכא, והאגודה במסכת גיטין (אות קל"ב).

שיטת האגודה הוא שאינו נקרא אנוס, והוכיח את שיטתו ממה דאיתא במסכת גיטין (דף ע"ד:), שהקונה בית בעיר חומה שיכול לגאול בתוך שנים עשר חודש, אם הקונה לא רצה שהמוכר יגאל אותו, היה נטמן ביום האחרון, וכך לא יכול לגאול את ביתו, עד שתיקן הלל שיכול לגאול את הבית אף אם זורק את הכסף לבית הקונה בעל כרחו, ושובר את הדלת ונכנס, ואימתי שירצה הלה יבוא ויטול את מעותיו עיי"ש, ומכך שהיה צריך הלל לתקן תקנה זו, ולא נאמר שכיון שהקונה לא יכול לגאול את הבית באונס יוכל לגאול אותו גם אחרי שנים עשר חודש, הוכיח האגודה שמי שנאנס ביום האחרון ולא קיים את נדרו, אם יכול לקיים את הנדר לפני כן, אינו נקרא אנוס, ואף שבתחילה לא קיים את הנדר משום שחשב שיקיימו אחר כך עכ"ד.

והר"ן חולק על דבריו והוכיח שנקרא אנוס אם ביום האחרון לא יכול לקיים את נדרו, מהא דאיתא במסכת ב"ק (דף כ"ז:), היתה אבן מונחת לו בחיקו והכיר בה ושכחה, ועמד ונפלה

והזיקה פטור מארבעה דברים שחייב בהם אדם המזיק עיי"ש, והקשה הר"ן, הלא תחילתו בפשיעה וסופו באונס, שהרי ידע בתחילה שיש לו אבן בחיקו, ותיירך, שכיון שיכול להזהר בה ההיא שעתא לאו פושע הוא במה שהשאיר את האבן בחיקו, ואף שאחר כך שכחה נחשב כאונס ופטור, ומכך הוכיח הר"ן שמי שהיה סבור שיקיים את נדרו אחר כך, ולבסוף נאנס נקרא אנוס, שהרי גם מי שהיה לו אבן בחיקו חשב שיטלנה לפני שיעמוד, ואחר כך נאנס ושכחה ונקרא אנוס עכ"ד.

ובנמוקי יוסף במסכת ב"ק (דף י' מדפי הר"ף) ד"ה איכא בינייהו לחייבו בד' דברים כתב, דמי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו, ובין כך ובין כך עברה לו השעה, שאינו נקרא מזיד ופושע, אלא הרי הוא בכלל טעה ולא התפלל שמתפלל שתיים לתשלומין, וכן מי שנתחייב לחבירו בשבועה שיתן לו מעות יום פלוני ונזכר בעוד היום גדול ואומר בלבו עדיין יש לי פנאי, והלך לעסקיו ושכח עד שעבר היום הרי זה כאנוס, ומיהו לענין תפילה יש לחוש יותר מפני שאמרו חז"ל במסכת שבת (דף ט:), לא יעמוד אדם לפני הספר סמוך למנחה ולא לדין שמא יעבור, וכיון שזה אינו רשאי לומר אני אעשה ולא אעבור, כשעושה הרי הוא כפושע כן נראה לי עכ"ל.

ובאורח חיים (סי' ק"ח סעיף ח') פסק המחבר כשיטת הר"ן והנימוקי יוסף, שכתב, מי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל, מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו, ובין כך ובין כך עברה לו השעה וכו', כולם חשובים אנוסים ויש להם תשלומין, ועיין במגן אברהם (סקי"א) ובטורי זהב יור"ד (סי' רל"ב סקי"ט) שכתבו לדחות ראיית האגודה עיי"ש.

וכ"ק אדמו"ר מצאנז-קלויזענבורג שליט"א אמר, דיש לומר דזהו שאלת המדרש, במי שלא התפלל מתחילה מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן ולבסוף נאנס ולא התפלל, ועל זה קאי השאלה, האם קיי"ל כדעת הנימוקי יוסף דהוי אנוס ויכול להשלים תפילתו, או נקטינן כדעת האגודה דהוי פושע ואינו יכול להשלים תפילתו, וע"ז השיב המדרש דדוקא בזמנים אלו יכולים להתפלל, והאנוס לבסוף אינו יכול להשלים תפילתו וכדעת האגודה עכ"ד כ"ק אדמו"ר מצאנז-קלויזענבורג שליט"א.

ואיתא במסכת ב"מ (דף מ"ב:), ההוא גברא דאפקיד זוזי גביה חבריה, אותבינהו בצריפא (בית קטן עגול כמין כובע שעושים צידי עופות לארוב) דאורבני (של ערבה היה), איגנוב, אמר רב יוסף, אע"ג דלענין גנבי נטירותא היא (אפילו בלא קבורה שאין גנבים הולכין שם לנגוב שאין ממון מצוי שם), לענין נורא פשיעותא היא, הוה תחילתו בפשיעה (שמא תפול שם דליקה ונמצא פשע שלא בקרן) וסופו באונס (שהרי נגבו וגיבה לשומר חנם אונס הוא) וחייב, ואיכא דאמרי, אע"ג דלענין נורא פשיעותא היא, לענין גנבי נטירותא היא, ותחלתו בפשיעה וסופו באונס פטור עיי"ש.

ובגליון ישראל סבא (גליון כ"ב) כתב השפע חיים זצ"ל לבאר, דהני תרי לישנא בדין תחילתו בפשיעה וסופו באונס, אי הוי כאונס או כפשיעה, תליא במה שחקרו האחרונים אי בכל דבר אזלינן בתר ההתחלה או בתר סוף, דמאן דס"ל דהוי כפשיעה ס"ל דבכל דבר ההתחלה הוא העיקר, והכל נגדר בתר מעיקרא שהוא הסיבה והגורם לתוצאה, ולכן המעשה שבסוף נגדר אחר ההתחלה, ולכן כיון דתחילתו בפשיעה חייב, ומאן דס"ל דהוי כאונס ס"ל דבתר מעשה דהשתא אזלינן, וכיון דלבסוף הוה אונס פטור, ולפי"ז כתב דהסברא הנ"ל דכיון שהיה צריך לעשות מקודם אף שלבסוף נאנס לא הוי אונס, תליא בפלוגתא הנ"ל אי תחילתו בפשיעה וסופו באונס אי חייב או פטור עיי"ש.

והבאנו מה שהקשה החוט המשולש דהיאך חל השבועה שהשביען משה בערבות מואב, הא אין שבועה חל על שבועה, וכתב לתרין דהשבועה חל בכלל, מגו דחל השבועה על הערבות שלא נצטוו עדיין, חיילא השבועה גם על מה שנשבועו כבר בסיני עכ"ד.

אך בספר מתת י"ה (פרשת בהעלותך) כתב ליישב קושיית המפ' דאין אפשר לאדם אחד לקיים כל התרי"ג מצוות, די"ל דכמו שאמרו חז"ל במסכת מנחות (דף ק"ג) כל העוסק בתורה עולה כאלו הקריב עולה עיי"ש, א"כ כמו כן יש לומר דע"י עסק לימוד התורה יוכל לקיים כל התרי"ג מצוות, ולפי"ז י"ל דלא נצטוו על הערבות בשעת מתן תורה, ושפיר חל השבועה וכנ"ל.

והבאנו מה שהקשה החוט המשולש דהיאך חל השבועה שהשביען משה בערבות מואב, הא אין שבועה חל על שבועה, וכתב לתרין דהשבועה חל בכלל, מגו דחל השבועה על הערבות שלא נצטוו עדיין, חיילא השבועה גם על מה שנשבועו כבר בסיני עכ"ד.

אך כתב דזה תלוי אי מעשה גדול מתלמוד או תלמוד גדול ממעשה, דאי אמרינן תלמוד גדול ממעשה שפיר יכול לקיים כל התרי"ג מצוות ע"י לימוד, משא"כ אי ס"ל מעשה גדול מתלמוד או צריך לקיים המצוות בפועל ממש עיי"ש.

אך יש להעיר, דאיתא במדרש תנחומא בפרשת יתרו עה"פ ויעל עשנו כעשן הכבשן (אות י"ג), דבני ישראל קבלו ערבות על הנגלות בשעת מתן תורה וז"ל, רבי אומר בשעה שעמדו ישראל על הר סיני השוו כולן לב אחד לקבל עליהם עול מלכות שמים בשמחה שנאמר ויענו כל העם יחדיו ויאמרו, ולא עוד אלא שהיו ממשכנין עצמן זה על זה, באותה שעה בקש הקב"ה לכרות עמהן ברית על הסתרים ועל הגלויים, אמרו לו על הגלויים אנו כורתין ולא על הסתרים שלא היא אחד חוטא בסתר ויהא הציבור מתמשכן עליו, שנאמר הנסתרות לה' אלקינו וגו' לעשות אל כל דברי התורה הזאת, לפיכך וידבר אלקים את הדברים האלה עכ"ל עיי"ש, הרי דבשעת מתן תורה כבר נצטוו על הערבות.

ואיתא במסכת קידושין (דף פ"ג), וכבר היו ר' טרפון וזקנים מסובין בעליית בית נתזה בלוד, נשאלה שאילה זו בפניהם, תלמוד גדול או מעשה גדול, נענה ר"ט אמר מעשה גדול, נענה ר"ע ואמר תלמוד גדול, נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שהתלמוד מבער לידי מעשה עיי"ש, וביאר בעיון יעקב עמ"ס ברכות (דף כ"ז), דפלוגתתם תלוי אי אזלינן בתר התחלה או בתר סוף, דלמ"ד תלמוד גדול ס"ל דאזלינן בתר התחלה שהתלמוד הוא תחלת המעשה, ומ"ד דמעשה גדול מטעם שהתלמוד מביא לידי מעשה ס"ל דאזלינן בתר סוף עיי"ש.

והטעם דנכנסו לכלל ערבות בשעת קבלת התורה י"ל, לפימש"כ בספר משך חכמה (פרשת יתרו) עה"פ ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דיבר ה' נעשה וז"ל, הנה מצוה התורה יש אשר לכהנים ויש אשר ללוויים ויש לכהן גדול ויש למלך או לסנהדרין, ויש למי שיש לו קרקע ובית, רק בכלל ישראל צריכה התורה להתקיים, וכל ישראל ערבין זה לזה, ובקיומם כולן מקבלין שכו, ואתן צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל ל"ד-א) שכל האומה הישראלית הוא אדם אחד, יש אשר הוא כלב [כדאיתא באיכא רבה (פתיחה ט"ז) צדיקים לבן של ישראל], ויש כראש, ויש כעין, והוא שנמצא (במדבר ל"א-כ"ו) ראשי העדה עיני העדה (שם ט"ו-כ"ד), וכל אחד צריך לקיים מצוה התלויה בו, ובכלותם הוא אדם שלם, לכן ענו כל העם יחדיו כל אשר דיבר ה' נעשה, שבכללות העם כאחד כולם יחדיו יעשו כל אשר דבר ה' וכל אחד יעשה השייך לו עכ"ד.

ומעתה יבואר שייכות המדרש לפרשתן, דחזינן בפרשתן שנשבועו שנית בערבות מואב כדכתיב לעברך בברית ה' אלקיך ובאלתו וגו', ולכאורה קשה איך חל השבועה, הרי אין שבועה חל על שבועה, וע"כ כיון שנשבועו אז גם על הערבות שלא נצטוו עדיין חל בכלל, וע"כ דבשעת מתן תורה לא נצטוו על הערבות, ותרי"ג מצוות יכול כל איש מישראל לקיים ע"י לימוד התורה, דתלמוד גדול ממעשה, דאזלינן בתר ההתחלה, ולפי"ז אי הוי אונס לבסוף אינו יכול להשלים תפילתו דאזלינן בתר ההתחלה והוי פושע, ולכן הביא הך דינא הכא ודו"ק.

ובספר יד דוד (פרשת תבא) כתב, דזה אי תפלות אבות תקנום או כנגד תמידין תקנום, תליא באם העולם עומד בזכות האבות או בזכות הקרבנות, דאם העולם קיים בזכות הקרבנות אז י"ל תפילה כנגד תמידין תקנום, אבל אי ס"ל דבזכות האבות העולם קיים, אז י"ל תפילות אבות תקנום.

ובזה תליא פירושו דקרא אני א-ל שד"י, דבירושלמי ריש ברכות (פ"א-ה"א) דריש לקרא כימי השמים על הארץ, שהמרחק בין שמים לארץ הוא ת"ק שנה כמנין שנות האבות, שחיו ביחד מספר ת"ק שנים, והעולם עומד בזכותם, והקשה במראה הפנים, הלא אברהם חי קצ"ה שנים, ויצחק חי ק"פ שנים, ויעקב חי קמ"ז שנים, סך הכל חיו ביחד תק"ב שנים, הרי שני שנים יתירים, ומיישב, דשנות אברהם חשבינן רק קצ"ג שנים ולא קצ"ה, כי רק בן שלש שנים הכיר את בוראו, ובערי ליה תרי, ושנות יצחק ק"פ, ושנות יעקב קמ"ז, הו"ל ת"ק, ובחגיגה (י"ב) כתבו התוס' (ר"ה מסוף), דזה דמן הארץ עד השמים הם ת"ק שנים, נפקא ליה מקרא שד"י, שהן במילואין שי"ן דל"ת יו"ד, ואם נקח המילואים שבאותיות שד"י, היינו י"ג ל"ת ו"ד, יעלה למנין ת"ק עיי"ש, ועייין בבעל הטורים (בראשית ל"ה-י"א).

אמנם מצינו עוד דרשא בשם שד"י, דאיתא בחגיגה (י"ב), בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי, עד שגער בו הקב"ה והעמידו, שנאמר עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערותו, וכדכתיב אני קל שד"י אני הוא שאמרת לעולמי די עיי"ש, וביומא (נ"ד) פליגי אי העולם מן הצדדין נבראו או מאמצעיתו נבראו, והיינו דמ"ד דהקב"ה אמר לעולמו די ס"ל דעולם מאמצעיתו נברא והיה מתפשט והולך עד שגער בו הקב"ה די שלא יתרחב עוד, דאלו להמ"ד דמן הצדדים נבראו לא שייך לומר שהיה מרחיב והולך עד שאמר לו הקב"ה די, שהרי מיד בהתחלת בריאת העולם נבראו הצדדין, ונקבע גבולו של עולם ונתחמו גבוליו לצדדיו ולא היה שייך שירחיב עוד, וע"כ דלדידיה דרשינן שד"י די לעולם שאני אלוקי.

ולפי"ז אי ס"ל תפלות אבות תקנום, ס"ל דעולם מצדדין נבראו, וא"כ אי אפשר לפרש שם שד"י על שאמר לעולמו די, וע"כ רומז לשנות האבות כמספר הנעלם של שד"י, ולפי"ז העולם עומד בזכותם, ולכן ס"ל תפלות כנגד אבות תקנום, משא"כ למ"ד תפלות כנגד תמידין תקנום, ס"ל דבזכות הקרבנות נברא העולם, אז י"ל דתיבת שד"י לא רמוז על האבות אלא על שאמר לעולמו די עכ"ד.

ובזה יבואר המדרש, דכיון דמוכח מקרא אתם נצבים היום כולכם וגו', דבני ישראל גדולים ממלאכים, ולפי"ז הארץ נבראת תחילה, ועולם מאמצעיתו נברא, ותפילות כנגד תמידין תקנום, ומעתה הדין נותן דעבר זמנו בטל קרבנו ולא מהני תשלומין, ולכן נתעורר לשאול במי שלא התפלל אי מהני תשלומין, והשיב דא"נ דלא מהני תשלומין ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ו) עוי"ל, עפ"מ"כ בכך איש חי לפרש הקרא אתם נצבים היום כולכם, דאיתא בחגיגה (י"ב): א"ר יהודה שני ריקיעים הן, שנאמר הן לה' אלקיך השמים ושמי השמים, ר"ל אמר שבעה, ואלו הן וילון רקיע שחקים זבול מעון מכוון ערבות וכו', מעון (לשון מדור) שבו כיתות של מלאכי השרת (ד"ן ב) שאמרות שירה בלילה, וחשות ביום מפני כבודן של ישראל (שמקליטין ביום), שנאמר יומם יצוה ה' חסדו (יצוה למלאכים לשתוק כדי לעשות חסד לצריכים חסד והם התחתונים), ובלילה שירה עמי (שירו בוקיע עם שיר שלי שקולסתי ביום) עיי"ש, וזו מעלה גדולה לישראל שהם עומדים בתפלה ואומרים שירה ביום ומלאכי השרת בלילה. ומעלה הב' יש להם על המלאכים, כי מחצב הנשמות שלהם דבק במחצב הספירות, והוא לפני מן מחצב המלאכים, וכמו שדרשו חז"ל עה"פ הן אראלם צעקו חוצה, וזה שאמר, אתם נצבים היום, פירוש ראו מעלתם גדולה ממלאכים, כי אתם נצבים היום ומלאכים בלילה בעבוד כבודכם, ונצבים כמו אנכי האשה הנצבת עמכה בזה האמור אצל חנה, ועוד מעלה ב', כי אתם לפני ה' אלקיכם, דמחצב הנשמות הוא לפני ומחצב המלאכים חוצה לו וכו' עיי"ש.

ובנזר הקודש (ב"ד פרשה א-כ"א) כתב לפרש פלוגתת בית שמאי ובית הלל, דבית שמאי ס"ל שמים נברא תחילה, וב"ה ס"ל הארץ נבראת תחילה, דב"ש ס"ל דמלאכים המה גדולים מצדיקים, ולכן השמים מדור המלאכים הוא במעלה יותר גבוה מהארץ שהאדם שוכן עליה, וב"ה ס"ל דצדיקים גדולים ממלאכים עיי"ש.

ובגליון ישראל סבא (גליון ס"ה דרוש לשבת חנוכה) כתב השפע חיים זצ"ל, דזה אי העולם מאמצעיתו נברא או מן הצדדין נברא, תליא במחלוקת ב"ש וב"ה במסכת חגיגה (דף י"ב), אי שמים נברא תחלה או הארץ נברא תחלה, דאיתא (שם), דבשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי, עד שגער בו הקב"ה והעמידו, שנאמר עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערותו עיי"ש, ומבואר במד"ר בראשית (פרשה א-ט"ו) דאמר רשב"י דשמים וארץ נבראו כאלפס וכסויה וכו' עיי"ש, ולכן למ"ד דהארץ נברא תחלה שפיר י"ל דתחילת הבריאה היה באמצע העולם, והיה מרחיב והולך עד שהקב"ה העמידה, משא"כ למ"ד דשמים נברא תחלה, וא"כ מיד בתחלה הוקף הארץ כמין כיסוי א"כ לא שייך לומר שהארץ היה מרחיב והולך, ולדידיה בהכרח צ"ל דמן הצדדין נברא העולם עיי"ש.

ואיתא במסכת תענית (דף כ"ז), א"ר יעקב בר אבא אמר רב אסי, אלמלא מעמדות (עיסקי קרבנות שישאל עושין הן היו כלים בחטאם), לא נתקיימו שמים וארץ (משהן כלין שמים וארץ העומדים בזכותן אין מתקיימין) וכו' עיי"ש, הרי דבזכות הקרבנות העולם קיים, אך בבראשית רבה (פרשה י"ב-ט) איתא, אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, אל תקרי בהבראם אלא באברהם עיי"ש, ואיתא במדרש (ויקרא רבה פרשה ל"ד), ר' יהושע בר' נחמיה בשם ר' חנינא ברבי יצחק אמר, שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות יעקב, דכתיב ויקם עדות ביעקב, ואין עדות האמור כאן אלא שמים וארץ, שנאמר העדותי בכס היום את השמים ואת הארץ, עכ"ל המדרש, הרי דבזכות האבות קיים העולם.